

Over Hendrik De Man

---

door Dr Michel NEIRYNCK

Lector aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Het stilzwijgen rond Hendrik De Man kan blijkbaar nog moeilijk worden volgehouden. Buitenlanders kloppen luid op de deur en ook België zal er moeten in toestemmen deze belangrijke figuur uit het socialisme, een landgenoot, recht te laten wedervaren. De jongste aanmaning uit den vreemde wordt ons gebracht door Peter Dodge, een Amerikaan die sinds 1964 *Associate Professor of Sociology* is aan de Universiteit van New Hampshire (USA). Peter Dodge verbleef een paar jaren in België, had o.m. contact met de familie De Man en slaagde erin, bij de voorbereiding van zijn boek, een overvloedige documentatie te verwerken. Zijn studie betitelde hij : « *Beyond Marxism. The Faith and Works of Hendrik De Man* » (1).

De auteur volgt De Man tijdens zijn loopbaan op de voet. Er zijn hoofdstukken met elk een typische naam : *Rebel, Onlooker, Participant, Ideologie — The Critique en The Positive Formulation, — Politician, Knight-Errant*. Dit leven zou grafisch voortreffelijk kunnen uitgebeeld worden. Er is een stijgende lijn gedurende zes periodes van grote activiteit ; alleen bij de zevende periode volgt een breuk die leidt tot vereenzaamd leven en een tragische dood.

De eerste drie fasen, gedurende dewelke De Man zijn belangstelling steeds meer richtte op het Europees socialisme zijn de klassieke aanloop tot het volle leven. Ik neem mij voor ze uitvoeriger te behandelen. De ideologie, de politieke periode en zelfs de Frans-Zwitserse periode na 1940 zijn voldoende rijk om tot afzonderlijke studies te inspireren. Daarover geef ik slechts enkele, meer algemene bedenkingen.

Alvorens H. De Mans jeugdijaren te ontleden, op zoek naar elementen die zijn verdere loopbaan bepalen, wilde ik nog even terugkeren op de typische levenscurve van deze politicus (term genomen in zijn ruimste betekenis). Terwijl ik Peter Dodge las, hielp ik een

---

(1) Uitg. Martinus Nijhoff, Den Haag, Nederland, 1966, 280 blz. geb.

Thomas More-herdenking te Leuven organiseren. Men weet dat 450 jaar geleden de Engelse humanist te Leuven zijn *Utopia* liet verschijnen. Deze gebeurtenis werd plechtig herdacht met een academische zitting aan de universiteit. Welnu, het is treffend hoe de loopbaan van Thomas More en van Hendrik De Man een bijna gelijk evolutie kent. Ongetwijfeld is de zevende periode, die volgt op de ministeriële verantwoordelijkheid, de periode van de ongenade, merkkelijk korter bij Thomas More, aangezien zij na drie jaar eindigde met de onthoofding in de Tower. De Man werd niet ter dood veroordeeld, maar was verplicht in ballingschap zijn verder leven te slijten. Meteen kan men zijn 68 jaar gemakkelijker vergelijken met de 57 levensjaren van de Engelse politicus. De passie voor de menselijke gelijkheid lag aan de basis van hun voornaamste publicatie. Wel was er de milde kijk van Thomas More op mensen en dingen die Hendrik De Man slechts op het einde van zijn leven wist te verwerven. Moeten wij hierin de invloed zien van de overtuigd beleefde godsdienst bij de ene en het stevig rationalisme bij de andere? Mogelijks. In elk geval beider leven telt voldoende gelijkenissen, naast grote tegenstellingen, om ze even te releveren.

*
**

Peter Dodge heeft op merkwaardige wijze het familiaal kader geschetst waarin Hendrik De Man zijn kinder- en jeugdjaren beleefde. Vader, de zoon van een beenhouwer, had het gebracht tot een verantwoordelijke post in een scheepvaartmaatschappij. Dat voldeed hem niet ten volle want een militaire carrière (in de ruitserij) was hem veel liever geweest. Een broer diende als officier, ook een schoonbroer, wat Adolf De Man geregeld herinnerde aan een niet bereikt ideaal. En dat alles wegens een lichte invaliditeit! Zo begrijpt men gemakkelijker hoe deze man zijn kinderen van jong af aan een semi-militaire opvoeding gaf, die op Hendrik blijvend haar stempel heeft gedrukt. Men weet dat hij tijdens de twee wereldoorlogen legerdienst verrichtte; voor zichzelf heeft deze socialist en pacifist moeten bekennen dat hij wellicht nooit zich beter, vollediger in zijn element gevoelde.

Onder de strenge instructies van vader rangschikte men het ijskoud bad 's morgens, het lidmaatschap aan een actieve turnvereniging, beoefening van sport, enz. Hoeft het ons te verwonderen dat de politicus Hendrik De Man (belangrijke) vergaderingen op zaterdag liet afzeggen, alleen omdat hij enkele uren in de vrije natuur wenste door te brengen. Hij was dat gewoon en kon er eenvoudig niet buiten!

Voor een paar jaar ging de Vlaamse televisie op bezoek ten huize van het echtpaar Gust De Muynck — Yvonne De Man (zuster van

Hendrik). Een aantal kijkers heeft er zich toen over verwonderd dat Yvonne verklaarde en ook toonde dat zij regelmatig het paardrijden beoefende. De militaire droom van vader en het familiaal geloof in het « mens sana in corpore sano » waarover Hendrik De Man schitterende bladzijden schreef, verklaren deze sportieve prestaties die met snobisme helemaal niets te maken hadden.

Vermelden wij nog dat Vader De Man bewust een sociale bekommernis cultiveerde en als overtuigd vrijmetselaar de minder begunstigen in het leven broederlijk wenste te helpen en bij te staan.

Moeder De Man was de dochter van Jan Van Beers, de Vlaamse dichter. Zij behoorde tot een van de leidende families van de stad. Samen met haar drie zusters bleef zij de kunst dienen, bij voorkeur de schilderkunst. Maar ook de Vlaamse muziek, waarvan Peter Benoit te Antwerpen de bezieler was, genoot in dit milieu belangstelling.

Een oom heeft op de jonge Hendrik grote indruk gemaakt. Het was Paul Buschmann, de vakkundig zeer knappe drukker, ook zondagsschilder, die voor het Antwerps verleden een waarachtige verering koesterde. Men kan de vraag stellen of het zich losmaken van het Marxisme (het *Beyond Marxism* dat Dodge in zijn titel vermeldt) niet in zekere mate terug te brengen is tot deze bekende Antwerpse drukker. Als bedrijfsleider werkte hij meer dan zijn personeel, zijn leidinggevende arbeid was onmisbaar in de zaak, zijn belangstelling voor vroegere eeuwen met hun artistieke bloei gaven een dimensie die het Marxisme normaal verwaarloosde. Hendrik De Man werd een socialist met bewondering voor de Middeleeuwen!

Zeker, er groeiden ook spanningen met Buschmann, speciaal ter gelegenheid van een staking. Op dat ogenblik ging de neef in de oppositie en hij voelde zich volledig solidair met de arbeiders, zoals wij verder nog zien. Geen enkel voorrecht kon hem ooit gelukkig maken, ook niet tijdens de jeugdijaren.

Een andere oom, Adolf Kemna, directeur van de Antwerpse waterleiding, een maatschappij onder Engels beheer, bracht hem belangstelling bij voor de natuurwetenschappen. Hij predikte zelfs een sociaal Darwinisme en heeft beslist bijgedragen tot de meer wetenschappelijke methodes in het opsporingswerk van de jonge studax. In de socialistische beweging waar het gevoelsargument een zo belangrijke plaats innam en blijft innemen, heeft die meer moderne visie tot een aantal spanningen geleid.

Vermelden wij ten slotte dat in deze Antwerpse families nooit werd gesproken over geld en dat men een welwillend begrip aan de dag legde voor de godsdienstige overtuiging bij anderen. Deze zou verdwijnen met de tijd. Men was dan ook verrast toen een familielid in

tegengestelde richting evolueerde om zich te bekeren. Maar ook dat verwekte geen drama.

Het was de voorkeur voor gelijkheid (Erasmus gebruikte deze uitdrukking om Thomas More te typeren) diede jonge Hendrik deed rebelleren tegen zijn familie. Sommige schikkingen in verband met het huispersoneel kon hij niet aanvaarden, veinzen tijdens salon-parties was hem een gruwel, op school en in alle relaties met kameraden voelde hij materiële en zelfs geestelijke rijkdom (het feit b.v. de kleinzoon te zijn van een bekend dichter) als pijnlijk aan (2).

Maar het was de staking van de drukkers en van de dokwerkers die hem ten volle de ogen opende voor het sociaal vraagstuk. Zelfs de verdiensten van een meesterdrukker als Paul Buschmann waren in zijn opvatting geen excuus voor ongelijke vergoedingen. Het herenhuis waar hij verbleef vergeleek hij met de kleine, ongezellige werkmanswoningen van de stakers. Deze bezocht hij samen met zijn oom, op zoek, o schande!, naar werkwilligen.

In die periode werd Hendrik De Man socialist en zelfs anarchist. Hij sympathiseerde met Emile Vandervelde, van wie hij « Le socialisme contre l'Etat » las, hij voerde hartstochtelijke discussies over de vraag of de socialistische partij hier en in het buitenland ooit regeringsverantwoordelijkheid mocht opnemen, hij verwierp met de orthodoxen het revisionisme van Bernstein, enz. Ter gelegenheid van de staking bij de dokwerkers nam hij een aansluiting bij de Socialistische Jonge Wachten.

Voor deze jeugdige mensen was het vraagstuk van de dag : de militaire dienstplicht. Het leger beschouwden zij als een typische bourgeoisieinstelling, die door het reactionair bestuur alleen kon worden gebruikt tegen arbeiders die hun rechten verdedigden. Met de ijver van een neofiet wierp De Man zich in het debat en publiceerde in het Nederlands en in het Frans een « Catechismus van de Belgische soldaat ». Eigenaardig hoe in de internationale arbeidersbeweging de naam « manifest » heilig is, sinds Maréchal (*Manifeste des Egaux*) en Marx (*Manifeste du parti communiste*) hem gebruikten, terwijl de Belgische beweging met Tedesco, Kats, Delhasse en later Defuisseaux de aan de Kerk ontleende naam « catechismus » bij voorkeur aanwendt.

De familie protesteerde tegen de theorieën van de jonge rebel. Het kwam zelfs tot een gedeeltelijke breuk, maar Vader De Man bleef verzoenend gezind : de crisis bij zoonlief zou, dat hoopte hij, van voorbijgaande aard zijn.

---

(2) In februari 1921 zou Hendrik De Man over zijn grootvader een studie laten verschijnen onder de titel: « Jan Van Beers als volksdichter ».

In de vergaderingen van de partij was Hendrik De Man niet minder agressief. Zo stelde hij in een motie voor, dat, moest ooit oorlog uitbreken, onmiddellijk een algemene staking (werkstaking en militaire staking) zou worden afgekondigd. De leiders volgden de jonge revolutionair niet. Zij beslisten zich eenvoudig te schikken naar de richtlijnen van de *Internationale* op het ogenblik zelf.

Als universitair te Gent nam De Man ook deel aan de Vlaamse beweging, speciaal als lid van « 't Zal wel Gaan » en van « Ter Waarheid ». Zijn positie in de nationale strijd in België is altijd tamelijk origineel geweest. Hij bleef een overtuigd internationalist — zijn integraal pacifisme verplichtte hem daartoe — en de Vlaamse eisen kregen bij hem bij voorkeur een sociaal aspect. Hij slaagde erin E. Anseele (voorlopig!) voor zijn Vlaamse ideeën te winnen. Na enige tijd zette deze voorman zich in voor de vervlaamsing van de Gentse universiteit (« Wij hebben steeds getracht de kwestie te ontwijken, maar zij dringt zich haast almachtig op... » verklaarde Anseele). Na de oorlog veranderde deze houding weer, in niet geringe mate wegens de patriottische roes die over vele secties van de Belgische Werkliedenpartij was gevangen.

Hendrik De Man zal in de geschiedenis bekend blijven als een groot personage, waarop de Vlaamse gemeenschap fier kan gaan. Door zijn « eclectic internationalism » stond hij echter gepantserd tegen, en zelfs afkerig van, elk waarachtig nationalisme. Hij had tijdens zijn leven zoveel vaderlanden als landen waar hij leefde (3).

Na de Gentse universitaire periode kwam er nog een Brusselse. Zij bracht even weinig studiesuccessen. Wel wordt men in die periode getroffen door de beschrijving van Hendrik De Man die te Antwerpen de morgentrein van 5.59 uur neemt en de gelegenheid vindt tot socialistische gesprekken met de mannen en vrouwen in dezelfde trein. Nogmaals was het Bernstein die het wegens zijn revisionisme moest ontgelden.

Rond die tijd huwde Hendrik De Man met een proletarisch meisje. De echtverbintenis werd eerst in 1910 te Londen formeel gesloten. De Man had nogmaals zijn overtuiging omtrent de gelijkheid onder de mensen willen beklemtonen. Deze basis bleek onvoldoende en het huwelijk werd allerminst een succes. De rebel had nu zijn familie

---

(3) Men lette op de titel die hij gaf aan de nieuwe uitgave van zijn mémoires: « Cavalier seul: Quarante-cinq années de socialisme européen » (Genève, 1948). Het boek onderging een nieuwe bewerking alvorens te verschijnen in Duitse vertaling, met een hoofding die nog radikaler klinkt « Gegen den Strom: Memoiren einer Europäischen Sozialisten » (Stuttgart, 1953).

volledig de rug toegekeerd. Maar tussen vader en zoon bleef een soort van *modus vivendi* in voege.

*
**

Hendrik De Man voelde zich vrij en hij ging het buitenland verkennen. Duitsland en Engeland kwamen het eerst aan de beurt. In 1905 vertrok hij oostwaarts als correspondent van de krant « Le Peuple ». Voor de socialistische wereld was Duitsland het Mekka, waar de groten van de beweging leefden. Dat zij tijdelijk in een heftige strijd gewikkeld waren voor de orthodoxe, echt Marxistische leer, bezorgde hun nog een supplementaire aureool. Te Leipzig nam onze gelegenheidsjoernalist de kans waar om universiteit te lopen. Naar hij zelf schreef had hij tot dan toe zijn hogere studies ondergeschikt gemaakt aan zijn socialistische activiteit, nu studeerde hij om zijn socialistische overtuiging een steviger basis te bezorgen. In zijn eindhertigjarige dissertatie behandelde hij « Das Genter Tuchgewerbe im Mittelalter ». De professoren waaronder Karl Lamprecht en Karl Blücher kenden hem het « summa cum laude » toe (4).

Naar Engeland reisde De Man af nogmaals als joernalist. Al bevinden wij ons nog steeds in de periode « Onlooker » en komt de periode « Participant » slechts later, toch kon de geestdriftige socialist zich niet weerhouden in een lokale verkiezingsstrijd zijn aandeel op te nemen. Uit die tijd dateert de grote vlotheid om Engels te spreken en in deze taal een debat te voeren. Hoeft het te verwonderen dat de Vlaamse polyglot in tientallen socialistische congressen gevraagd werd als vertaler? Op deze « actieve » manier werd zijn ervaring uitzonderlijk rijk en talrijke notabelen uit de beweging leerde hij van zeer nabij kennen (5).

België werd er zich van bewust dat de jonge Antwerpenaar voor de partij een bruikbare kracht kon worden. E. Vandervelde vroeg De Man de leiding op zich te nemen van de « Centrale d'Education Ouvrière — Centrale voor Arbeidsopvoeding ». Men weet dat een royale gift van de Belgische industrieel Ernest Solvay deze stichting had mogelijk gemaakt. De Man aanvaardde. Te Brussel zag hij zich al gauw geconfronteerd met Franse invloeden die bijzonder sterk waren. Hij beoordeelde deze situatie scherp en zo gewaagde hij zelfs

(4) Deze doctorale dissertatie van 302 blz. werd nooit gepubliceerd. Peter Dodge kon het exemplaar raadplegen dat zich te Amsterdam bevindt in het « Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis ».

(5) Deze ervaring leidde tot verscheidene studies: over Karl Liebknecht (in 1921), over Jean Jaurès (in 1934), enz.

van « een (sociaal-economisch) onderontwikkeld land, Frankrijk, dat ten onrechte een veel sterker ontwikkeld land als België op sleeptouw had genomen ». Vooral het maçonniek anticlericalisme dat in Brusselse kringen overheerste, zat hem dwars. In zijn ogen leidde dat de aandacht af van de echte socialistische strijd. Ook de economische activiteit van E. Anseele, die via de coöperatieve maatschappij *Vooruit* en zonder schrik voor compromissen een nieuw Gents systeem in het leven riep — het kapitalisme wordt met eigen wapens bekampt — kon hem geenszins bekoren. Hij schreef dit allemaal neer in een bekend gebleven tekst die verscheen in het gezaghebbende Duitse blad « Die Neue Zeit » (6). Zijn bondgenoot aan franstalige zijde was Louis De Brouckère. Beiden spanden zich in om een radikaal Marxistische vleugel uit te bouwen, tegen de liberaal-socialistische gelegenheidscoalitie die vruchteloos de katholieke meerderheid in het Parlement bestookte.

*
* *

De « Participant »-periode laat Peter Dodge aanvangen even vóór de eerste wereldoorlog. De *Internationale* trachtte vruchteloos het dreigend wapengekletter te bezweren. K. Huysmans was de secretaris en hij verzocht De Man hem als tolk te willen bijstaan in besprekingen waaraan kopstukken als Jaurès, Vandervelde, Haase en Müller deelnamen. De ultieme vredespoging mislukte en volgens sommigen beleefde het internationaal socialisme daar zijn eerste grote nederlaag.

Op dat ogenblik nam Hendrik De Man een besluit dat nu nog treft : de antimilitarist, de pacifist, de geestdriftige vertegenwoordiger van de Socialistische Jonge Wachten wordt vrijwilliger in het Belgisch leger. Vader De Man kreeg dan toch gelijk met zijn theorie over de voorbijgaande crisis. Waarschijnlijk hebben bij de vrijwilliger familiale invloeden gespeeld. Het moet ook zijn dat in augustus 1914 het entoesiasme voor het Belgisch vaderland in gevaar afmetingen aannam die men zich moeilijk voorstelt. De Man was een flink soldaat die na de IJzerslag bevorderd werd tot officier. Ons ontbreekt de plaats om de goede relaties te ontleden die bestonden tussen de overste en zijn manschappen, over de materiële verzorging van deze soldaten, hun bekommernissen om hygiëne, algemene voornaamheid, enz.

Als socialistisch leider kreeg De Man de gelegenheid na de februari

---

(6) « Die Neue Zeit » publiceerde in 1911 een bijlage onder de vorm van een cahier over « Die Arbeiterbewegung in Belgien ». Hendrik De Man en Louis De Brouckère waren de twee verantwoordelijke auteurs. Het volgend jaar schreef Hendrik De Man ten gerieve van de Centrale voor Arbeidsopvoeding: « Geschiedenis der vakbeweging. Beknopte inhoud van een cursus in 10 lessen ».

revolutie 1917 Rusland te bezoeken. Kerensky was aan het bewind. De likwidatie van het tsarenregime beschouwden velen als de lichterding van een zware hypotheek. Juist wegens de Russische aanwezigheid was het tijdens de eerste oorlogsjaren niet mogelijk geweest de strijd van de geallieerden te beschouwen als een sociale bevrijdingskamp. De internationalist heeft na de Russische reis eindelijk een volwaardig oorlogsmotief kunnen formuleren : tegen het Duitse militarisme dat zijn wil heeft doorgezet spijt de tegenstand van een te zwakke democratische vleugel in het land (7). Kerensky die de strijd vervolgde aan de zijde van Frankrijk en Engeland boezemde vertrouwen in ; Lenin en Trotski, met wie hij een uitvoerig gesprek voerde, helemaal niet.

Na Rusland eiste de USA zijn belangstelling op. De 14 punten van president Wilson hadden hem begeistert. De gunstige indruk werd bevestigd ter gelegenheid van een 6-maandenlange reis in de States. België was bekommerd om zijn wederopbouw en wilde over de Oceaan o.m. het Taylorisme bestuderen. Innovaties van die aard moesten kunnen gebeuren in samenwerking met de arbeiders en hun vertegenwoordigers en zo begrijpt men dat de Belgische regering erop aandrong dat ook socialisten zich bij de delegatie zouden voegen. Aan De Man openbaarde de USA zich als het toekomstland (8). Marx geraakte meteen nog verder op het achterplan.

De vrede van Versailles betekende voor Hendrik De Man een bittere ontgoocheling (9). Het Franse nationalisme vierde hoogtij. De socialistische beweging was niet bij machte om zich te verzetten, wenste zelfs niet het te doen. In beperkte groepen sprak men over een tweede grote nederlaag van het wereldsocialisme. De evolutie in Rusland maakte de situatie voor de beweging somber : daar heerste « socialism without democracy ». Amerika verdiende dan toch de voorkeur met « democracy without socialism ».

De Man keerde terug naar de States in 1919, organiseerde voor een handelsmaatschappij expeditietochten in Newfoundland (10) en was geneigd een leeropdracht aan een Amerikaanse universiteit te aanvaar-

(7) In de bibliografie van Hendrik De Man vermeldt Peter Dodge de publicatie van « K Russkomu Soldatu » (To the Russian Soldier), vertaling door Venelovsky, Moscow: Orfenova, n.d. (1917).

(8) In 1919 liet Hendrik De Man onder de titel « Au pays du Taylorisme » zijn bijdrage verschijnen tot het officieel verslag van de « Commission d'Enquête belge sur l'organisation scientifique du travail aux Etats-Unis ».

(9) Typisch is het artikel van « Un officier socialiste » (Hendrik De Man) dat reeds op 26 januari 1919 verscheen in de socialistische krant « Le Peuple » onder de titel « La grande désillusion ».

(10) Op 12 januari 1920 publiceerde « Le Peuple » een brief van Hendrik De Man uit Amerika onder de titel « Méditations d'un socialiste belge dans les forêts canadiennes ».

den. Dit plan mislukte in omstandigheden die wel enigszins een domper zetten op de geestdrift voor de nieuwe wereld. Opnieuw riep E. Vandervelde de rusteloze globetrotter huiswaarts, thans als leider van de « Ecole Ouvrière Supérieure ». De Man aanvaardde maar rekende er stellig op dat hij in de partij een oriënterende rol zou kunnen vervullen. Weer stond hij in de oppositie tot de nog machtiger geworden Franse richting. Hij verdedigde konsekwent de republiek van Weimar en sprak in maart 1922 een ophefmakende rede uit te Keulen tijdens een studiereis samen met zijn studenten. Vandervelde waarschuwde hem toen met de woorden : gij hebt gelijk, maar gij moet u intomen aangezien de andere partijgenoten onmogelijk kunnen volgen. Natuurlijk bestreed De Man het in Vlaamse kringen eveneens sterk aangevochten (geheim) Frans-Belgisch militair akkoord. Eerst in 1930 zou Vandervelde het wagen namens een aantal partijgenoten aan te dringen op een verbreking van dit akkoord. Intussen had de BWP hier zoals de zusterpartijen in andere Europese landen, regeringsverantwoordelijkheid opgenomen. Discussies over dit eens zo omstreden punt hadden geen zin meer. Maar de « semaine syndicale » die hij in 1921 te Morlanwelz organiseerde, wijdde De Man integraal aan het boeiende vraagstuk van het toezicht door de arbeiders.

*
**

Er restten Hendrik De Man ongeveer 10 jaren alvorens hij in het land ministeriële verantwoordelijkheden op zich zou nemen. De periode, die hij grotendeels in Duitsland doorbracht, gebruikte hij om zijn ideologische visie te verdiepen. Kritiek had hij in overvloed : zij gold zowel het XIXe-eeuwse Marxisme dat voorbijgestreefd leek als de parlementaire democratie die te zwak was om de grote vraagstukken van het ogenblik een oplossing te geven. Hij bleef socialist — Vandervelde beweerde dat De Man niet anders kon aangezien het socialisme hem zo eigen was als (toen !) de tonsuur aan de priesters — maar hij verwijderde zich verder van hetgeen algemeen als de orthodoxe socialistische leer werd beschouwd. Hij zocht, gedwongen door de omstandigheden naar een combinatie van socialisme en nationalisme — P.H. Spaak zou hem daarbij behulpzaam zijn — en voor de enorme moeilijkheden die de economische crisis van 1930 meebracht, crisis die J.M. Keynes reeds te Versailles had voorspeld, werkte hij een systeem uit van gemengde economie, die de instructies volgt van een centraal plan. Deskundigen hebben toen gemeend dat het plansocialisme de derde fase zou worden, na het Marxisme en na het revisionisme. Het Belgisch experiment kreeg een betekenis op wereldplan !

Op het ogenblik dat in Duitsland Hitler het bewind in handen nam en dat het Nationaal-Socialisme zijn boeken op de zwarte lijst schreef, kwam Herman De Man een derde maal naar Brussel terug, ook al was het verzoek van E. Vandervelde ditmaal minder uitdrukkelijk geweest. De BWP aanvaardde het « Plan van de Arbeid » en zo groeide een samenwerking met een groep katholieke jongeren onder de leiding van Paul Van Zeeland, vice-gouverneur van de Nationale Bank van België. In 1935 werd De Man minister. De successen waren reëel maar niet volledig. Verstarring kwam er o.m. door de oorlogsdreiging, de mobilisaties, de inval in Polen, de oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk aan Duitsland, de strijd in het westen en de snelle overwinning van de *Wehrmacht*.

Tijdens de eerste maanden van de Duitse bezetting nam De Man een aantal initiatieven, al of niet gesteund door partijgenoten. De zwaarste beslissing betrof de likwidatie van de BWP. In de ogen van voorzitter De Man (na het overlijden van E. Vandervelde had hij de « patron » opgevolgd) was deze ten onder gegaan in de mizeries van twee wereldoorlogen en van een bijzonder beroerde tussenperiode. Het socialisme echter zou niet, zou nooit verdwijnen. Alleen moest men bezorgd zijn om nieuwe, aangepaste uitdrukkingvormen.

Nog tijdens de bezetting werd Hendrik De Man een banneling. Het beterde niet toen hij na de vijandelijkheden door een Belgisch krijgsgerecht veroordeeld werd. Hij vond een schuiloord in Frankrijk, daarna in Zwitserland. Een echtverbintenis die gelukkig was, droeg in niet geringe mate bij tot meer mildheid in de beoordeling van mensen en dingen. Een tragisch ongeval — de auto die werd aangereden door een trein met vertraging — betekende het einde van beide echtelingen.

*
*
*

Het komt mij niet toe een oordeel uit te spreken over het leven van de grote socialist, zoals het in de briljante studie van Peter Dodge wordt geschetst. Mijn artikel wilde ik besluiten met een verzoek tot amnestie, opdat ook Hendrik De Man daarvan zo spoedig mogelijk zou kunnen genieten. Vroegere generaties hebben twintig jaar als een goede termijn beschouwd om over politieke fouten en veroordelingen definitief de spons te vagen. Wegens gestook uit het oosten en bepaalde ergerlijke feiten in het westen, tijdelijk verborgen, werd de traditionele grens van 20 jaar zonder veel scrupules verlaten. Spijtig, want op deze manier bleef een algemene onzekerheid heersen die verlamdend werkt. De stormachtige periode die een aanvang nam in 1914 en slechts in 1945, of was het in 1950, een einde nam, moet de

moderne geschiedenis aan de jeugd kunnen voorleggen, verklaren en ontleden. Objectiviteit is daarbij de eerste vereiste. Die objectiviteit bestaat niet zolang de gevestigde macht autoritair beslist wie de goeden waren en wie de slechten, met het militair succes als meest doorslaande argument.

Toen het boek van Prof. Chlepner « Cent ans d'histoire sociale en Belgique » in het Russisch werd vertaald, schreef Prof. Rubinin een voorwoord. Zelden werd een meer partijdig stuk uitgebrouwd. Het *Institut Solvay* moet het ontgelden voor de diensten die het bewees aan de dominerende klasse, E. Vandervelde, die volgens de Russische professor geen Marxist was, werd gekenmerkt door « une ignoble servilité à l'égard de la bourgeoisie et par la trahison des intérêts de la classe ouvrière ». Hendrik De Man wordt nog het scherpst van al aangevallen, wegens zijn collaboratie bij de aanvang van de bezetting, toen, *nota bene*, de USSR de bondgenoot was van Duitsland. Op het ogenblik dat verscheidene Russische leiders even zinloos door Chinese kulturrevolutionairen worden uitgescholden, kan het westen niet anders dan besluiten tot steeds meer inspanningen voor objectieve geschiedschrijving. Nog het meest daarom durf ik vragen de morele hypotheek die op een figuur als Hendrik De Man rust — zelfs 14 jaar na zijn dood — zo spoedig mogelijk te lichten. De jeugd heeft in 1967 recht op wetenschappelijke bespreking en beoordeling van hen die onze maatschappij wezenlijk hielpen vormen. Het boek van Peter Dodge verdient grote waardering omdat het de mensen van deze tijd overduidelijk aantoonde wat een belangrijke figuur Hendrik De Man geweest is op wereldniveau (11).

---

(11) De Amerikaanse professor beheerst zijn stof grondig. Tijdens de lektuur kon ik hem slechts op een paar foutjes betrappen: op blz. 154 is sprake van Boerenbank waar Boerenbond is bedoeld. Op blz. 266 wordt Pater C. Van Gestel met zijn boek « Het religieuze socialisme » onnauwkeurig geciteerd. Het is bitter weinig in de hier geboden overvloed. Zo wordt het voor een aantal Vlamingen beslist een verrassing te vernemen dat Hendrik De Man anoniem ofwel onder de schuilnaam Manfred in de loop van 1947 artikels publiceerde in de Brusselse krant « De Standaard » over: Zwitserland, het Marshallplan, Europa en zelfs over « Tussen Communistisch gevaar en oorlogsgevaar ».

